

Акт.
Б-14

НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Багинський Валерій Зионович

УДК 343.977

**ОСНОВНІ ПИТАННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ
РОЗКРАДАЇ (СТ.СТ. 84, 86¹ КК УКРАЇНИ), ЯКІ
ВІДБУВАЮТЬСЯ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ
ПЕРЕТВОРЕНЬ**

Спеціальність 12.00.09. - кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків - 1999

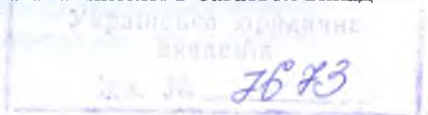
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. За останні роки після набрання Україною незалежності в її економічній, соціальній та політичній сферах поступово відбувалися значні зміни, які після прийняття важливих законодавчих актів - Законів "Про власність", "Про Землю", "Про підприємництво" та інших, і головне - Конституції України - визначили нову структуру соціально-політичної та економічної системи держави.

Вивченню проблем розслідування злочинів проти власності, особливо розкрадань, у криміналістиці попереднього періоду приділялася велика увага. Ці питання розглядалися у працях Ю.П. Аленіна, В.П. Бахіна, В. В. Братковської, В.К.Гавло, С. П. Голубятнікова, В.І. Гаєнка, Г. А. Густова, Л.Я. Драпкина, А.Л. Дуднікова, Г.Ю. Жирного, О.А. Зуєва, М. В. Карєпанова, О.А. Кіріченко, Н.І. Клименко, А. Н. Колесніченко, В. О. Коновалової, В.П. Корж, Е. Д. Куранової, О. М. Ларіна, В.В. Лисенко, В.П. Лісіцина, В.К. Лісиченко, Г.А. Матусовського, І.В. Постіки, А. Г. Пгіцина, В. П. Суєтнова, В. Г. Танасевича, С. І. Тіхенка, М. П. Хілобока, І. Л. Шраги та інших, в результаті чого були розроблені як загальні рекомендації щодо методики розслідування розкрадань, так і окремі методики розслідування розкрадань, які вчиняються у різних галузях виробництва, сфери обслуговування.

Проте докорінні перетворення у сфері економіки, перехід до ринкових відносин, реформування власності та низка інших причин соціального та правового характеру призвели до істотних змін у стані, структурі та динаміці злочинних посягань на відносини власності. Це призвело до того, що багато положень розроблених та опрацьованих раніше методик розслідування розкрадань застаріли та фактично не можуть бути застосовані тепер на практиці. З іншого боку, у зв'язку зі зміною співвідношення між державною, колективною та приватною власністю, появою нових видів обліку, звітності, зміною умов господарювання державна власність виявилась недостатньо захищеною. Поряд з цим можливо обґрунтовано припустити, що підвищився ступінь, глибина латентності розкрадань. Структура розкрадань у період розвитку нових форм власності якісно змінилась. З'явились безліч нових, раніше не відомих способів вчинення та приховування розкрадань.

Крім того, визначаються певні особливості у механізмі розкрадань, способах приготування до їх вчинення та приховування, пов'язаних зі злочинами у сфері підприємницької діяльності, при кредитуванні, у сфері приватизації та ін. Цьому сприяють недоліки у встановленому порядку обороту грошових коштів, матеріальних цінностей, їх обліку, звітності, документообігу тощо. Слід відмітити, що розкрадання у бюджетній сфері не втратили своєї небезпеки, багато способів їх вчинення в багатьох випадках залишилися.

8797

Методика розслідування розкрадань, що кваліфікуються за ст.ст. 84, 86¹ КК України містить загальні наукові рекомендації по справах про злочини, які називають посадовими розкраданнями. Ця методика в її основних положеннях є базовою для розслідування всієї групи розкрадань, оскільки містить систему рекомендацій, спрямованих на криміналістичний захист відносин всіх форм власності.

Розкрадання, що відбуваються в умовах економічних перетворень, мають певні особливості у порівнянні з відомими розкраданнями: маючи джерелом розкрадання різноманітні традиційні галузі (виробництва, обслуговування), вони пов'язані з раніше невідомим феноменом перетворень в економіці: а) зміною природи власності, появою нових її форм; б) застосуванням нового регулятора перерозподілу державної власності - приватизації; в) створенням нової банківської та кредитно-фінансової системи; г) створенням нових видів і форм господарювання, тобто нового економічного механізму.

Викладене створило передумови для проведення наукового дослідження теми, обраної для даної дисертації і дозволило віднести досліджувані проблеми до актуальних.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами. Вибраний напрямок дослідження базується на планах наукових досліджень Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого та кафедри криміналістики згідно з Комплексною цільовою програмою боротьби зі злочинністю на 1996-2000 роки, затвердженою Указом Президента України від 17 вересня 1996 року.

Мета та завдання дослідження. Дослідження переслідує двояку мету: по-перше, на основі теорії криміналістичної методики, аналізу та узагальнення слідчої та судової практики, вивчення практики судово-експертних закладів, дослідження практики приватизації проаналізувати вже відомі способи вчинення розкрадань, узагальнити їх, визначити такі, що вже не застосовуються в кримінальній практиці або модифікувались, та по друге - з'ясувати нові способи розкрадань, які відбуваються у сучасних умовах, проаналізувати механізм розкрадань у нових сферах, та на цій основі розробити основні питання методики розслідування розкрадань, які відбуваються в умовах економічних перетворень.

Означена мета визначила такі завдання дослідження:

1. З'ясувати вплив економічних перетворень на стан та структуру розкрадань.
2. Розробити систему елементів криміналістичної характеристики розкрадань.
3. Проаналізувати відомі способи посадових розкрадань, виділити такі, що зменшились або набули змін.

4. На основі вивчення матеріалів кримінальних справ, судових експертиз, опублікованої слідчої практики, статистичних даних встановити та описати механізм та способи розкрадань в нових сферах - зокрема, в сфері господарчої діяльності між підприємствами, при приватизації державного майна, в банківській та кредитно-фінансовій сферах.
5. Проаналізувати предмет розкрадання, зокрема, нові його різновиди.
6. Дослідити зв'язки між елементами криміналістичної характеристики посадових розкрадань.
7. Визначити основні криміналістичні аспекти розгляду матеріалів про ознаки розкрадань, які вчиняються в умовах економічних перетворень.
8. Виділити особливості підготовки та проведення окремих слідчих дій (огляд документів, обшук, виїмка, судові експертизи тощо).
9. Визначити можливості практичного застосування нових методик виявлення латентних розкрадань за допомогою комп'ютерного моделювання.

Об'єкт дослідження складають: законодавство, що регулює відносини у сфері захисту власності, економічної діяльності і діяльності правоохоронних, судово-експертних органів в розслідуванні розкрадань та пов'язаних з ними злочинів.

Предметом дослідження є сутність економічної діяльності суб'єктів підприємництва, закономірність механізму розкрадань, які відбуваються в умовах економічних перетворень, процес виявлення їх ознак (слідів), формування на цій основі криміналістичної характеристики та особливостей розкриття та розслідування посадових розкрадань в нових економічних умовах та сферах.

Методологічну основу дисертації складають положення теорії пізнання і загальної теорії криміналістики. У процесі дослідження були застосовані історико-правовий, формально-логічний, системно-структурний, порівняльний, статистичний та інші сучасні методи наукового пізнання.

Правовою основою дисертаційного дослідження є: Конституція України, кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство України, законодавство про власність, приватизацію, господарчу діяльність підприємств та інші нормативні акти.

Емпіричну базу дисертаційного дослідження складають: результати вивчення матеріалів кримінальних справ про розкрадання, які вчинялись шляхом розтрати, привласнення або зловживання службовим становищем, розглянутих обласними судами України; результати вивчення матеріалів понад 270 кримінальних справ, порушених за ст.ст. 84 та 86¹ КК України слідчими органів внутрішніх справ та прокуратури Вінницької, Дніпропетровської, Донецької, Луганської, Миколаївської, Полтавської та Харківської областей; узагальнення матеріалів означених кримінальних справ;

понад 170 матеріалів про відмову в порушенні кримінальних справ з ознаками розкрадань; експертні провадження та висновки спеціалістів лабораторії судово-економічних досліджень з кримінальних справ про посадові розкрадання, вивчені в Харківському НДІ судових експертиз ім. засл. проф. М.С. Бокаріуса; узагальнення анкетування та опитування слідчих та прокурорських працівників, в тому числі тих, що навчалися в Інституті підвищення кваліфікації Генеральної прокуратури України (див. публікації: Право України, 1997, № 8, с.90-93; Вісник Академії правових наук України, 1997, №3 (10) с.156-163); опублікована слідча практика; статистичні дані про стан приватизації в Україні та зловживання в цій сфері. Дисертант приймав участь в дослідженнях проблем боротьби з економічною злочинністю, що проводились НДІ вивчення проблем злочинності Академії правових наук України у відповідності з Комплексною цільовою програмою боротьби зі злочинністю на період 1996-2000 роки.

Наукова новизна дослідження визначається тим, що на монографічному рівні в дисертації вперше: -обґрунтована концепція та необхідність розробки криміналістичної характеристики та основних положень розслідування посадових розкрадань; -досліджена криміналістична проблема механізму розкрадання в сучасних умовах; -розроблені основні положення криміналістичної характеристики таких розкрадань; -вивчені та класифіковані нові способи розкрадань, які використовуються у злочинній практиці в означених вище сферах; -здійснені нові підходи до дослідження обстановки та умов вчинення посадових розкрадань; -на основі аналізу динаміки злочинних способів, їх особливостей у нинішніх умовах господарювання, наведена узагальнена класифікація відомих та нових способів розкрадань; -дана криміналістична характеристика особи розкрадача та інших співучасників злочинних угруповань; -проаналізована та узагальнена система ознак розкрадань; -розроблені основні положення розгляду слідчим матеріалів про можливі розкрадання; -виділені особливості слідчих ситуацій та слідчих дій по справах про розкрадання.

На захист виносяться вищевказані положення, які в загальному вигляді можливо сформулювати як: 1. Основні теоретичні положення, пов'язані з проблемою розслідування розкрадань в умовах економічних перетворень. 2. Тактико-методична концепція виявлення, розкриття та розслідування розкрадань, які відбуваються в нових умовах.

Наукове та практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що дисертація являє собою видову методику розслідування посадових розкрадань та створює основи для наступної розробки окремих криміналістичних методик в залежності від особливостей галузі, початкової слідчої ситуації, злочинних способів, осіб, причетних до вчинення злочину. Робота містить методичні рекомендації для слідчих, працівників органів дізнання.

які здійснюють оперативно-розшукову діяльність з виявлення, розкриття та розслідування означених злочинів, а також для фахівців: експертів-економістів та експертів-бухгалтерів, працівників контрольно-ревізійних установ.

Матеріали та положення, сформульовані в дисертаційному дослідженні, можуть бути використані в навчальному процесі юридичних вузів України, можуть представляти інтерес при розробці спецкурсів з криміналістики, підготовці навчальних та методичних посібників.

Особистий внесок здобувача. Особистий внесок здобувача відображений в одноосібних публікаціях з проблем методики розслідування розкрадань, крім того, в публікаціях наукових колективів, які стосуються проблем методики розслідування економічних злочинів, зокрема, скоєних організованими злочинними групами, де автором освітлені питання стосовно розслідування посадових розкрадань в сучасних умовах, а також вдосконалення методики розслідування розкрадань за допомогою втілення нових методик виявлення латентних розкрадань із застосуванням комп'ютерного моделювання.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення дисертації та практичні рекомендації відображені в наукових публікаціях дисертанта, у виступах на науково-практичній конференції «Використання досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю», проведеної Національною юридичною академією України імені Ярослава Мудрого, НДІ вивчення проблем злочинності Академії Правових Наук України (м. Харків, 1997р.), конференціях та засіданнях «круглих столів», проведених Інститутом підвищення кваліфікації Генеральної прокуратури України (м.Харків, 1995-1997рр.).

Матеріали дисертаційного дослідження використовуються у навчальному курсі «Криміналістика» в Національній юридичній академії України ім. Ярослава Мудрого, при навчанні слідчих та прокурорських працівників в Інституті підвищення кваліфікації Генеральної прокуратури України.

Публікації. Основні положення дисертації викладено у чотирьох наукових статтях в провідних фахових виданнях та трьох статтях в збірниках наукових праць та одних тезах доповіді.

Структура дисертації. Згідно з цілями, завданнями і предметом дослідження дисертація складається із вступу, трьох розділів, які включають п'ятнадцять підрозділів, і висновків. Обсяг дисертації складає 168 сторінок, кількість додатків - 3, використаних літературних джерел - 130 найменувань.

ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначаються об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження, його методологічна і теоретична основи, показано наукову новизну і сформульовано положення, які вносяться на захист, розкривається теоретична і практична значимість отриманих результатів.

Розділ 1 «Вплив економічних перетворень на стан та структуру розкрадань» складається з трьох підрозділів.

У першому підрозділі розглядається сутність економічних перетворень, які впливають на стан та структуру розкрадань, зокрема, перетворення у формах власності, та перетворення видів і форм господарювання. Дисертант доходить висновку, що багатоаспектність відносин власності обумовлює її надзвичайно складний характер перетворень. Практика показує, що подібні перетворення не відбуваються так швидко та безконфліктно, як очікувалося і дуже часто супроводжуються помилками в здійсненні економічної політики.

У другому підрозділі розглянуті питання структури та динаміки вчинення розкрадань. Динаміка даного виду злочинних посягань на відносини власності, як свідчить статистика, неухильно зростає. В 1992 році було зареєстровано 8996, в 1993 - 9437, в 1994 - 10642, в 1995-11237, в 1996 - 12500 розкрадань державного та колективного майна, кваліфікованих за ст.ст. 84, 86¹ КК України. Але наведені дані не слід вважати остаточними, оскільки ситуація ускладнюється високим ступенем латенції даного виду розкрадань.

Аналіз структури розкрадань за галузями народного господарства України свідчить, що найпривабливішими для злочинців залишаються: паливно-енергетичний комплекс - тільки у 1997 році викрито майже 1,8 тис. корисливих злочинів, пов'язаних з паливно-мастильними матеріалами та понад 1 тис. - з іншими енергоносіями. В транспортній галузі в 1997 році вчинено понад 2700 злочинів економічної спрямованості, 1900 з них - на залізничному транспорті. Цей перелік найбільш привабливих для розкрадачів галузей доповнюється також агропромисловим комплексом, зовнішньою торгівлею, машинобудуванням, хімічною та нафтопереробною галузями.

Найбільше зростання злочинних проявів зареєстровано в кредитно-банківській системі, яка зараз розглядається як масштабно криміналізована та дуже складна для контролю з боку правоохоронних органів. В цій сфері тільки в 1997 році вчинено понад 5570 злочинів, в тому числі розкрадань у великих та особливо великих розмірах. Сума лише прямих збитків, завданих розкрадачами, складає понад 17 млн. гривень. Якщо у 1995 році в цій

сфері було вчинено 362 злочини, в 1996 - 533, то за 10 місяців 1997 року - більше 4000, що в 11,4 рази більше, ніж за весь 1995 рік.

Стан злочинності у сфері приватизації характеризується значною динамікою зростання злочинних проявлень, що пов'язано, як бачиться, з безсистемністю та недостатнім контролем процесу зміни форм власності. У 1995 році в сфері приватизації встановлено близько 300 злочинів, серед яких майже половину (120) складають розкрадання у великих та особливо великих розмірах. У 1996 році у сфері приватизації виявлено вже 476 злочинів (за даними статистичної звітності МВС України України за 1996 рік). У 1997 році виявлено майже 3 тис. різних порушень законодавства про приватизацію, в тому числі понад 1870 злочинів.

Третій підрозділ присвячено питанням розробки методик розслідування розкрадань. В роботі надається аналіз стану розробленості проблеми боротьби з посадовими розкраданнями за часи радянського періоду та в теперішній час. Визначається розробленість загальних положень та окремих методик розслідування розкрадань у різних галузях виробництва та обслуговування на початок 90-х років. Автор доходить висновку, що хоча вказані методики і уявляють собою значний науковий і методичний потенціал, але для потреб боротьби з сучасними видами розкрадань вони потребують суттєвої переробки або створення нових методик у зв'язку з перетвореннями у сфері економіки, змінами у структурі злочинності, механізмах та способах здійснення і приховування корисливих посягань на власність, які здійснюються матеріально-відповідальними, посадовими особами.

В дисертації зазначається, що латентність розкрадань не просто зберігається, але й значно посилюється в результаті дестабілізації економічної ситуації, що вимагає адекватної реакції з сторони державних органів влади та управління, правоохоронних органів, спеціалізованих науково-дослідних закладів, оскільки уявляє собою чималу загрозу для економічної безпеки держави.

Дисертант піддає аналізу та систематизує розроблені та апробовані на практиці існуючі методики, засновані на економіко-криміналістичному аналізі можливих протиріч у показниках господарчо-фінансової діяльності об'єкту дослідження, що сигналізують про різноманітні негативні явища, в тому числі й про розкрадання (В. Г. Танасевич, І. Л. Шрага, Я. В. Орлов, С. П. Голубятников, В. А. Дубровін, Л. Я. Драпкін).

Дисертант зазначає, що найбільш ефективним та доцільним для подальшого вдосконалення виявився підхід, умовно названий математико-криміналістичним, принципові підходи до розроблення якого були закладені в середині 70-х років із залученням фахівців з галузі математичного аналізу (розроблення методики виявлення ознак латентних розкрадань за допомогою математичних моделей - Г. А. Матусовський, Є. В. Бодянський,

І. П. Плісс), який у сучасних умовах передбачає побудову експрес-методик контролю, з метою використання їх в умовах дефіциту часу та інформації при здійсненні оперативно-розшукових та перевірочних дій з боку державних органів, які наділені відповідними повноваженнями.

Розділ 2 «Криміналістична характеристика розкрадань в умовах економічних перетворень» складається з шести підрозділів.

У першому підрозділі обґрунтовується необхідність формування криміналістичної характеристики вказаного виду злочинів. Дані опитувань слідчих свідчать про те, що близько 90% респондентів в числі труднощів, що виникають при розслідуванні посадових розкрадань у сучасних умовах, на першому місці вказали відсутність нових методичних рекомендацій.

Одним з важливих напрямків в розробці методичних рекомендацій є дослідження криміналістичної характеристики розкрадань. Стосовно посадових розкрадань, які відбуваються в умовах економічних перетворень, доцільно зупинитися на наступних основних елементах криміналістичної характеристики: 1) обстановка і умови вчинення розкрадання; 2) джерела розкрадання; 3) спосіб приготування, вчинення, приховування; 4) предмет посягання; 5) суб'єкт розкрадання (особа злочинця); 6) наслідки розкрадання (в двох аспектах: сліди (ознаки) розкрадання і збитки, завдані злочинцем).

В дисертації досліджується співвідношення механізму та способів вчинення розкрадань в загальній структурі елементів криміналістичної характеристики. Зазначено, що в сучасних умовах елементи механізму розкрадання доповнюються новими обставинами, такими, як врахування розкрадачами недоліків та прогалин у законодавстві. Особливості механізму вчинення посадових розкрадань шляхом зловживання службовим становищем полягають у тому, що як правило, незаконно привласнюючи довірене їм майно на користь інших фізичних чи юридичних осіб, посадові особи маскують свої дії виробничою потребою, господарчим ризиком, відсутністю прямої законодавчої заборони подібних операцій та, відповідно, нечіткістю, неоднозначністю законодавчих норм.

В дисертації уточнюється поняття механізму розкрадань, як системи всіх дій особи, яка здійснює злочинний задум за допомогою способів, що застосовуються на всіх стадіях - приготування, вчинення та приховування злочину, а також сукупності інших чинників, пов'язаних з розкраданням.

Автором проаналізована система відомих способів розкрадання, розроблена попередніми дослідниками, зазначені притаманні їй недоліки. Дисертант приходять до висновку про необхідність дослідження нових способів розкрадань в сучасних умовах, в ситуації, коли елементи способу розкрадання створюють самостійні склади злочинів, зокрема: - створення

фіктивних фірм, підприємств на підставні або вигадані особи (при підготовці розкрадання) - фіктивне підприємництво - ст. 148-4 КК; - підробка документів, штампів та печаток (підготовка, спосіб створення резерву розкрадання) - ст. 194 КК; - використання піддроблених документів (підготовка і вчинення розкрадання) - ст. 194 КК; - службове фальшування (усі стадії розкрадання) - ст. 172 КК; - фіктивне банкрутство (спосіб приховання розкрадання) - ст. 156³ КК.

В дисертації досліджені сучасні способи приховування розкрадань, до яких можливо віднести: фіктивне банкрутство підприємства, коли для кредиторів та контролюючих органів створюється подоба фінансового краху або неспроможності задовольнити вимоги кредиторів; оформлення «заднім числом» позики на кошти, які привласнила або розтратила посадова особа; складання «заднім числом» цивільно-правових угод та оформлення відповідних документів на реалізацію, оренду майна, яке відсутнє на момент перевірки.

В роботі уніфіковані ознаки розкрадань, які відбуваються у сучасних умовах, із зазначенням найбільш криміногенних галузей. Вивчені та класифіковані нові способи розкрадань, які використовуються у злочинній практиці, зокрема, в сфері господарських відносин між підприємствами різних форм власності, класифіковані *універсальні* способи, які використовуються незалежно від галузі, специфіки, профілю підприємства та зміни умов господарювання.

Наводиться система способів розкрадань при *приватизації державного майна*. Таких способів налічується більше двадцяти, серед яких можливо виділити: приховування майна, придбаного до приватизації, по розпискам в інших підприємствах шляхом різноманітних фінансових махінацій (оформлення документів на фіктивне виконання обсягів робіт, надання послуг та інше); використання недостовірних інвентаризаційних описів при оцінці, в яких відображені не всі основні засоби, що мають у наявності, або частина яких визначена як МБП; списання не за встановленим порядком без експертної оцінки обладнання й інших інвентарних об'єктів основних засобів, на які повністю нараховано знос (особливо показове списання технологічного обладнання, станків та механізмів, автотранспорту); невірне визначення зворотних коштів, що надані в оренду; невключення різноманітних нематеріальних активів, які є на балансі підприємства, або повинні бути, до інвентаризаційного опису з метою їх подальшого привласнення або продажу; використання піддроблених або незаконно здобутих приватизаційних майнових сертифікатів або їх повторного введення в обіг.

В банківській та кредитно-фінансовій сферах має місце: залучення з метою розкрадання кредитів з використанням піддробленої засновницької та бухгалтерської документації, гарантійних листів, залогових та страхових

документів; - привласнення грошових коштів, набутих за підробленими банківськими документами та цінними паперами: кредитовими авізо (до 1994 року), розрахунковими чеками, меморіальними ордерами, векселями, депозитними сертифікатами; - переведення та привласнення грошових коштів із застосуванням банківських комп'ютерних мереж.

У другому підрозділі визначаються криміналістичні аспекти обстановки та умов вчинення посадових розкрадань, серед яких виділені такі основні компоненти: ослаблення контрольних функцій з боку держави за діяльністю господарчих структур у сфері економіки взагалі; нормативна неузгодженість законодавчих актів, які регулюють нові економічні відносини, між собою; невідпрацьованість та постійна зміна умов проведення приватизації; зміни у системі обліку та звітності, документації та документообігу; недосконалість існуючої системи розрахунків.

Дисертант вважає, що суттєвим чинником, який характеризує обстановку та умови вчинення розкрадань зараз є те, що в умовах формування нових господарських відносин відбувається декриміналізація багатьох діянь, за які раніше була встановлена кримінальна відповідальність, внаслідок чого стає важко визначити межі кримінально-дозволеного при здійсненні різноманітних виробничих і господарських операцій.

Службові особи державних і колективних підприємств одержали значно більшу свободу при виборі засобів і способів господарювання, заключенні різноманітних угод (купівлі-продажу, бартерних, оренди та інших), а також у керуванні майном, яке знаходиться у їхньому віданні при приватизації підприємства. Наслідком цього стало те, що поряд з традиційними способами розкрадань державного і колективного майна стали застосовуватися нові, шахрайські способи, засновані на обманних діях. Особливо це стосується такої форми розкрадання державного і колективного майна, як зловживання службовим становищем.

При цьому обман, як спосіб зловживання службовим становищем, на різницю від обману при шахрайстві, вчиняється завдяки особливому положенню винного - наявності у нього права згідно з посадою розпоряджатися державним або колективним майном, або таких можливостей, пов'язаних зі службовим становищем особи, які здатні спонукати представників інших організацій до передачі свого майна у вигляді матеріальних цінностей або у вигляді грошових коштів.

У третьому підрозділі дається криміналістична характеристика джерел розкрадань в умовах економічних перетворень. Наведена та проаналізована класифікація сучасних джерел розкрадань: 1) підзвітні (майбутньому розкрадачеві) цінності; 2) резервні цінності (надлишки), створені на підприємстві, де працює розкрадач; 3) невраховані цінності; 4) цінності, які стають підзвітні розкрадачеві внаслідок певних зловживань.

В дисертації визначене поняття джерела розкрадання у сучасних умовах та його складові частини, під яким слід розуміти: систему діяльності винних, яка має метою створення матеріальної бази для розкрадання та певних гарантій безпеки функціонування механізму розкрадання в цілому.

Аналіз опитування слідчих свідчить про те, що даний елемент криміналістичної характеристики оцінюється як один з найважливіших. На основі цього і даних вивчення кримінальних справ в дисертації освітлюються означені компоненти джерела розкрадань.

У четвертому підрозділі визначається предмет посягання, як елемент криміналістичної характеристики посадових розкрадань, зокрема, нові його різновиди.

Характеризуючи предмет розкрадання стосовно нових економічних умов господарювання, дисертант зазначає появу нових видів майна, які можуть виступати предметом розкрадань. Це основні засоби приватизуємих підприємств, а також нематеріальні активи - частки, паї, продукти інтелектуальної власності, які мають вартісні показники, програмні продукти. Значно збільшилось також розкрадання різноманітних цінних паперів.

Предметом розкрадання також можуть бути і документи, які виконують роль грошового еквіваленту (приватизаційні чеки та приватизаційні майнові сертифікати). Розкрадання грошових коштів підприємства у сучасних умовах характеризується їх привласненням як в традиційній готівковій формі, так і значному збільшенні розкрадань безготівкових коштів, які після цього переводяться у готівку шляхом незаконної конвертації у національну або іноземну валюту або використовуються для придбання високоліквідних побутових товарів, нерухомості, або осідають на закордонних рахунках.

У п'ятому підрозділі визначаються основні криміналістичні аспекти особи розкрадача на основі соціально-демографічних, соціально-психологічних, професійних та кримінологічних ознак.

В дисертації на основі аналізу практики, а також анкетування та інтерв'ювання практичних працівників зазначається поява якісно нових обставин, мотивуючих поведінку розкрадача.

Насамперед, з появою колективної та приватної форм власності суттєво змінились функціональні обов'язки, призначення, іншими словами, службове становище посадової особи. Замість звичної вертикальної системи керівництва та управління, заснованої на жорсткому, ретельному контролю "зверху", та детальній регламентації усієї господарчої діяльності, приходиться нова, ринково-орієнтована та економічно обґрунтована система управління, ключовими рисами якої стають: самостійність керівника (посадової особи) у прийнятті рішень, підприємницька вільність у виборі способів, форм та методів хазяйнування, гнучка система контролю діяльності

не тільки "зверху", але й "знизу" (обумовлена суттєвим збільшенням кількості виборчих посад, поширенням застосування на підприємствах колективного договору та інше).

Серед численних факторів, які характеризують особу розкрадача, особливе значення набуває його посадове положення. Воно в більшості визначає інші важливі елементи криміналістичної характеристики розкрадань - спосіб вчинення злочину, обставини його здійснення та механізм слідотворення, та стає фактором, який визначає діяльність злочинної групи в цілому. Рольові функції розкрадачів в механізмі розкрадання визначаються також характером їх взаємовідносин, статевими, віковими, діловими та іншими якостями. По справах зазначеної категорії характерні досить високий освітній рівень розкрадачів, значний обсяг знань та професійна практика.

В шостому підрозділі визначаються криміналістичні аспекти надслідків розкрадання у сучасних умовах. Проаналізовано співвідношення понять розмір викраденого та розмір завданих збитків, вказано на необхідність їх розмежування.

Автор зазначає, що у сучасних умовах значних змін набула методика обчислення розміру викраденого майна, що пов'язано із значними змінами в організації та порядку ведення бухгалтерського обліку в Україні, переході до міжнародних стандартів обліку. Особливо це стосується справ, пов'язаних з незаконною приватизацією - заниженням балансової вартості об'єктів приватизації, неправильним застосуванням зональних коефіцієнтів тощо.

Відмічається, що методика обчислення збитків за вказаною категорією справ повинна ґрунтуватись на положеннях Методики оцінки вартості об'єктів приватизації, затвердженою Постановою КМ України від 18.01.95 року №36 та інших нормативних актах з цього питання, перелік яких наводиться у дисертації.

Розділ 3 «Основні положення розслідування розкрадань» складається з шести підрозділів.

У першому підрозділі описуються криміналістичні питання розгляду слідчим матеріалів про розкрадання, виділені ознаки (сліди), що свідчать про можливість вчинення злочину, охарактеризовані привиди до порушення кримінальних справ про розкрадання, які вчиняються у сучасних умовах, з урахуванням їх особливостей.

Автор на основі аналізу кримінальних справ та матеріалів перевірок стосовно розкрадань, здійснюваних з використанням службового положення, робить висновок про те, що власникам приватних та колективних підприємств (без частки державної власності) треба надати право самим вирішувати, в якому порядку переслідувати розкрадачів їх майна (в кримінальному, цивільно-правовому) або не переслідувати зовсім. Якщо

підходити до цього питання інакше, проводячи розслідування без врахування думки власників, можливо порушити їх конституційні права. Така новація вважається обґрунтованою, має свої аналоги у кримінальній практиці економічно розвинутих країн Заходу.

На погляд дисертанта, потрібно змінити загальний підхід до аналізу категорії розкрадання, привести його у відповідність з сучасними вимогами.

В дисертації на підставі узагальнення практики та дослідження наукових праць за темою дисертації охарактеризовані привиди до порушення кримінальних справ про розкрадання, які вчиняються у сучасних умовах, з урахуванням їх особливостей.

У другому підрозділі досліджені особливості попередньої перевірки та збирання первісних матеріалів, які служать підставою для порушення кримінальних справ за означеною категорією справ. Визначені джерела інформації, за допомогою яких слідчий має змогу отримати відомості про вчинені розкрадання. Наведені типові версії, які висуваються по справах зазначеної категорії.

В дисертації зазначається, що в більшості випадків при вирішенні питання про порушення кримінальної справи за ознаками ст. 84 КК проводять попередню перевірку, спрямованість, обсяг та цілі якої обумовлюються певними фактами, які є у розпорядженні слідчого. Така перевірка, в залежності від об'єкту, на якому вона проводиться, складається з: 1) витребування документів, які підтверджують або спростовують викладені у первісних матеріалах дані; 2) одержання роз'яснень від окремих осіб, які мають відношення до справи; 3) вивчення технології виробництва або характеру діяльності підприємства, на якому скоєно розкрадання; 4) вивчення нормативів, що регламентують діяльність підприємства, та особливостей його діяльності; 5) вивчення товаро- та документообігу цього підприємства, організацій-контрагентів, та проведення вибіркового інвентаризацій, ревізій; 6) перевірки стану обліку, зберігання, витрачання товароматеріальних цінностей, звітності.

У третьому підрозділі визначені питання взаємодії слідчого з державними контролюючими органами (Державна податкова інспекція України, Контрольно-ревізійне управління, Національний банк України), зі спеціальними підрозділами органів внутрішніх справ (УБОЗ) і Служби безпеки (відділ «К») по боротьбі з організованою злочинністю.

Автор розглядає взаємодію правоохоронних органів, процес координації їх діяльності у ході розслідування розкрадань в сучасних умовах як складну систему, що розвивається і складається з багатьох взаємопов'язаних структурних елементів: слідчих, оперативно-розшукових, експертних дій та заходів організаційно-управлінського характеру.

В дисертації досліджуються форми взаємодії органів попереднього слідства і дізнання, які в цілому поділяються на дві групи: нормативно-правові (передбачені законодавчо) та організаційно-тактичні (прямо не названі в законі). До нормативно-правових автор включає: а) надання слідчому матеріалів про виявлені за допомогою оперативно-розшукових заходів ознаки злочину для вирішення питання про порушення кримінальної справи; б) впровадження слідчим процесуальних дій одночасно із здійсненням органом дізнання погоджених оперативно-розшукових заходів; в) впровадження оперативно-розшукових заходів у справі, за якою не встановлено особу, котра вчинила злочин, після передачі цієї справи слідчому; г) виконання доручень слідчого по впровадженню розшукових дій; д) погоджене життя заходів по встановленню особи, яка підлягає притягненню в якості обвинуваченого, після призупинення попереднього слідства; е) одержання інформації та документів про операції, рахунки, внески, внутрішні та зовнішні економічні угоди фізичних і юридичних осіб, відносно яких є обгрунтована підозра щодо причетності до розкрадання; ж) обмін оперативною інформацією між спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю органів внутрішніх справ і Служби безпеки України.

У четвертому підрозділі визначені первісні слідчі дії по справах означеної категорії. Наведена класифікація документів, які підлягають вилученню та вивченню в процесі розслідування посадових розкрадань, вчинених у сучасних умовах. Досліджені особливості поводження з комп'ютерною технікою при проведенні окремих слідчих дій.

В дисертації справи про розглядувані розкрадання поділяються на дві категорії: А) порушені за матеріалами документальних ревізій, інвентаризацій, інших перевірок відповідних контролюючих, ревізійних органів, прокуратури, про які відомо запідозреним особам; Б) порушені на основі безпосереднього викриття органами дізнання, досудового слідства ознак розкрадання, або в зв'язку з такими заявами та повідомленнями, про які запідозрені особи ще не знають.

Дисертант доходить висновку, що повнота інформації на попередньому етапі дозволяє одразу ж після початку слідства проводити усі передбачені законом слідчі дії, особливо коли діє організована злочинна група та потрібні одночасові швидкі процесуальні дії проти всіх членів угруповання, коли фактор часу стає вирішальним.

В роботі зазначається, що коли кримінальна справа порушується за матеріалами офіційних перевірок, в основу яких покладені інвентаризації та документальні ревізії, то фактору раптовості, як правило, немає. Ця обставина суттєво змінює перелік, характер та послідовність проведення первісних слідчих дій, які наводяться в дисертації.

У п'ятому підрозділі визначені основні групи ситуацій, що виника-

ють на початковому етапі розслідування, а також комплекси первісних та інших слідчих дій, що характерні для цих ситуацій. Первісний етап розслідування розкрадань може містити в собі три різноманітні слідчі ситуації.

Перша слідча ситуація може мати місце, коли кримінальна справа порушується за матеріалами оперативних розробок співробітників ДСБЕЗ, УБОЗ, СБУ, податкової міліції. (Дана ситуація знаходить відображення в п. 5 ст. 94 КПК України «безпосереднє викриття органом дізнання... ознак злочину»). В роботі ця слідча ситуація характеризується значним обсягом накопиченої інформації про ознаки розкрадання та осіб, що його вчинили, а також співучасників злочину, місце, час, спосіб розкрадання, канали реалізації викраденого та інше.

Друга слідча ситуація має місце, коли кримінальна справа порушується за матеріалами планової або непланової ревізії (відомчої або КРУ), перевірки податкових органів, повідомлень аудиторських організацій за результатами їхньої перевірки, за результатами інвентаризації майна підприємства в процесі підготовки до приватизації; за результатами перевірок ФДМ та інших, в яких містяться відомості про значну нестачу, надлишки, недостовірну оцінку, заниження вартості або інші факти з ознаками розкрадання.

Третя слідча ситуація має місце, коли до слідчих або оперативно-розшукових органів надходять повідомлення від посадових осіб, громадян, сигнали з засобів масової інформації та інші офіційні дані, що вказують на можливі злочинні дії з майном підприємств і організацій.

Означені слідчі ситуації можуть бути деталізовані з урахуванням того, яка інформація міститься в первісних даних про основні обставини розкрадання, зокрема про місце, час, способи розкрадання, коло осіб, які приймали участь в ньому, період злочинної діяльності тощо. Відомості про означені обставини можуть комбінуватися в різноманітних сполученнях (одні відомі, інших немає) і завдяки цьому в рамках основних типових слідчих ситуацій можливо створювати окремі, конкретні ситуації, у відповідності з якими і визначаються методи і засоби розслідування.

У шостому підрозділі розглянуті особливості подальшого розслідування та його закінчення. В роботі зазначається, зокрема, що на особливості подальшого етапу розслідування розкрадань суттєво впливає ціла низка чинників, які формуються в залежності від обставин попереднього етапу, від того, наскільки інформаційно насиченими та результативними були первісні слідчі дії. Якщо ж обставини, що перевіряються, пов'язані з обліком складних процесів, пояснення яких вимагає наукових знань, спеціальних розрахунків в галузі техніки, потрібне призначення відповідних судових експертиз. Вказані експертизи в ході розслідування призначаються в різноманітному поєднанні в залежності від особливостей галузі, в якій бу-

ло вчинено розкрадання, предмету посягання, застосування розкрадачами певних способів вчинення і приховування злочину та інших обставин. Автор відмічає, що у сучасних умовах розслідування розкрадань висновок експерта-бухгалтера або експерта-економіста в більшості випадків є одним з ефективних засобів, який дозволяє виявити скоювані розкрадання у фінансово-господарчій діяльності підприємств, особливо при проведенні приватизації державного майна.

Основними завданнями *судово-бухгалтерської та фінансово-економічної експертизи* по справах про розкрадання, пов'язані з приватизацією, є: визначення правильності оцінки підприємств, що приватизуються; визначення нормативних документів, які регламентують приватизацію, бухгалтерський облік і контроль, порушення яких сприяли або могли сприяти зниженню об'єктів вартості приватизації; визначення кола посадових осіб, зобов'язаних забезпечити вимоги нормативних документів, порушення яких встановлено в ході дослідження.

У висновках, якими завершується дисертація, підводяться підсумки дослідження та узагальнено основні результати. Автор висловлює пропозиції, які мають теоретичне та практичне значення для вдосконалення методики розслідування посадових розкрадань, зокрема:

- на основі положень дисертації, яка уявляє собою видову методику розслідування посадових розкрадань в умовах економічних перетворень, доцільно розробляти окремі криміналістичні методики в залежності від особливостей галузі, початкової слідчої ситуації, злочинних способів, осіб, причетних до вчинення розкрадання;
- обґрунтована необхідність створення централізованого комп'ютерного банку даних стосовно відомих способів розкрадань та їх різновидів для потреб правоохоронних органів;
- обґрунтована необхідність змінити загальний підхід до аналізу категорії розкрадання, привести його у відповідність з сучасними вимогами, доповнити кримінальне законодавство нормами про комп'ютерні розкрадання, а кримінально-процесуальний кодекс - нормою про порушення та розслідування кримінальних справ цієї категорії тільки за заявою потерпілої сторони (її відповідних органів) та о закритті провадження по справі в разі відмови підприємства від вимог, якщо не порушуються інтереси інших власників;
- необхідно привести у відповідність між собою числені нормативні акти, які регулюють відносини у економічній сфері, зокрема при приватизації державних підприємств.

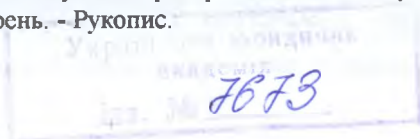
Основний зміст дисертації викладено в публікаціях:

1. Багинський В.З. Використання наукового потенціалу для розробки методики розслідування розкрадань, вчинених в умовах приватизації // Вісник Академії правових наук України. - 1997. - № 4 (11). - с. 165-169.
2. Багинский В.З. Вопросы методики расследования хищений, совершаемых в условиях рыночных преобразований // Теневая экономика, проблемы борьбы с организованной преступностью и коррупцией в сфере экономики. Сб. материалов «круглого стола» - Луганск, РИО ЛИВД МВД Украины 1997. - с. 151-154.
3. Багинський В.З. Про методи виявлення латентних розкрадань в умовах реформування економіки України // Використання досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю: Матеріали наук.-практ. конф. 19 листоп. 1997, - Харків: Право, 1998. - с. 127- 130.
4. Матусовський Г.А., Плісс І.П., Багинський В.З. Про можливості використання математичного апарату виявлення розладнань для викривання латентних розкрадань // Вісник Академії правових наук України. - 1997. - № 4 (11). - с. 143-146.
5. Матусовський Г.А., Корж В.П., Бушан О.П., Багинський В.З. Проблеми розслідування кримінальних справ про злочини в сфері економіки // Право України. - 1997. - № 8, с. 90-93.
6. Корж В.П., Бушан О.П., Багинський В.З., Рагуліна О. Проблеми розслідування кримінальних справ про злочини в сфері економіки // Вісник Академії правових наук України. - 1997. - № 3 (10). - с.156-163.
7. Матусовский Г.А., Багинский В.З., Бодянский Е.В., Плисс И.П. Проблемы научной разработки методики выявления экономических преступлений // Теневая экономика, проблемы борьбы с организованной преступностью и коррупцией в сфере экономики: Сб. материалов «круглого стола» - Луганск: РИО ЛИВД МВД Украины. - 1997. - с.138-140.
8. Матусовський Г.А., Бодянский Е.В., Бушан О.П., Багинський В.З., Городиський О.М. Правоохоронні органи у боротьбі з корупцією та організованою злочинністю: компетенція та взаємодія // Питання боротьби зі злочинністю. Зб. наук. праць НДІВПЗ Академії правових наук України. Вип. 2 - X.: Право, 1998. - с. 19-62.

Анотації

Багинський Валерій Зинович.

Основні питання методики розслідування розкрадань, які відбуваються в умовах економічних перетворень. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09. - кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. - Харків, 1999.

Рукопис є дослідженням на монографічному рівні основних питань методики розслідування розкрадань, які відбуваються в умовах економічних перетворень. Вивчені та узагальнені елементи криміналістичної характеристики розкрадань: способи злочинів, зокрема, при приватизації державного майна, банківській та кредитно-фінансовій сферах, в сфері господарських відносин між підприємствами різних форм власності. Наведена узагальнена класифікація традиційних та нових способів вчинення розкрадань, а також система ознак розкрадань у сучасних умовах. Розроблена методика виявлення та розслідування розкрадань.

Ключові слова: методика розслідування, посадові розкрадання, способи розкрадань, ознаки розкрадань, криміналістична характеристика.

Багинский Валерий Зионович.

Основные вопросы методики расследования хищений, совершаемых в условиях экономических преобразований. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09. - уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. Национальная юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого. - Харьков, 1999.

Рукопись является исследованием на монографическом уровне основных вопросов методики расследования хищений, совершаемых в условиях экономических преобразований.

В работе освещается сущность экономических преобразований, которые влияют на состояние и структуру должностных хищений в современных условиях., проанализированы вопросы структуры и динамики хищений, охарактеризованы с криминалистической точки зрения наиболее кримногенные сферы и отрасли совершения хищений.

Определяется необходимость усовершенствования методики расследования должностных хищений в связи с коренными изменениями в сфере экономики, изменениями в структуре преступности, механизмах и способах осуществления и сокрытия преступных посягательств на собственность, которые осуществляются материально-ответственными и должностными лицами, а также появлением новых сфер и отраслей, ставших объектом преступных посягательств.

Делается вывод о том, что усовершенствование методики расследования должностных хищений может осуществляться, кроме разработки

новых методик или совершенствования существующих, также другими путями, в частности, с помощью изучения проблемы увеличения латентности данной категории преступлений. Приведены и проанализированы новые способы экономико-криминалистического анализа хозяйственной деятельности предприятия.

Обоснована концепция и разработаны основные положения криминалистической характеристики должностных хищений, совершаемых в современных условиях. Исследована криминалистическая проблема механизма таких хищений, соотношения механизма и способов совершения хищений в общей структуре элементов криминалистической характеристики.

Применены новые подходы при исследовании криминалистических аспектов обстановки и условий совершения должностных хищений, выделены её основные компоненты.

Проанализирована система известных способов хищений, указаны присущие ей недостатки. Изучены и классифицированы новые способы хищений, применяемые в преступной практике, в частности, при приватизации государственного имущества, в банковской и кредитно-финансовой сфере, в сфере хозяйственных отношений между предприятиями различных форм собственности.

Приводится обобщённая классификация традиционных и новых способов совершения хищений, а также система признаков хищений в современных условиях, с указанием отраслей, которые наиболее подвержены хищениям.

Определено понятие источника хищения и его составные части. Приведена и проанализирована классификация современных источников хищений. Проанализирован предмет посягательства, как элемент криминалистической характеристики должностных хищений, в частности, новые его разновидности.

В работе дана криминалистическая характеристика личности расхитителя на основе социально-демографических, психологических, профессиональных и криминологических признаков.

Исследованы криминалистические аспекты последствий хищений в современных условиях. Проанализировано соотношение понятий «размер похищенного» и «размер причинённого ущерба», указано на необходимость их разграничения.

Исследованы вопросы рассмотрения материалов о совершённых хищениях, охарактеризованы поводы к возбуждению уголовных дел о хищениях, совершаемых в современных условиях, с учётом их особенностей. Рассмотрены особенности предварительной проверки и сбора первоначальных материалов, которые служат основанием для возбуждения уголовных дел указанной категории. Определены источники информации, с помощью

которых следователь имеет возможность получить сведения о совершённых хищениях.

В работе проанализированы первоначальные следственные действия по делам указанной категории, основные группы ситуаций, которые возникают на первоначальном этапе расследования, а также комплексы первоначальных и последующих следственных действий, которые характерны для этих ситуаций.

Приводится классификация документов, которые подлежат изъятию и изучению в процессе расследования должностных хищений. Исследованы особенности обращения с компьютерной техникой при проведении отдельных следственных действий. Рассмотрены вопросы использования специальных знаний и проведения судебных экспертиз при расследовании должностных хищений.

Ключевые слова: методика расследования, должностные хищения, способы хищений, признаки хищений, криминалистическая характеристика.

Baginsky Valeri Zinonovich.

The basic questions of a technique of investigation of plunders, made in modern conditions. - Manuscript.

The dissertation for the competition for scientific degree of Candidate of Sciences (Law), speciality 12.00. 09. - criminal procedure, criminalistic and judge expertise.

The National Law Academy of Ukraine named after Yaroslav Moudriy. - Kharkov, 1999.

The manuscript is research at a monographic level of the basic questions of a technique of investigation of plunders made in conditions of economic transformations. Are investigated and the new ways of plunders used in criminal practice, in particular are generalized, at a privatization of state property, in bank, monetary and financial sphere, in sphere of the economic attitudes between the enterprises of various patterns of ownership. The generalized classification of traditional and new ways of fulfilment of plunders, and also system of attributes of plunders in modern conditions are resulted.

Key words: a technique of investigation, official plunders, ways of plunders, attributes of plunders, criminalistics characteristic.